

A1-Ġaz ā lī

Alchemia szczęścia

Wstęp

W imię Boga Litościwego i Miłosiernego

§ 1 Chwała niech będzie Bogu za to, iż wzbogacił ciała nieskalanych poprzez wysiłek i uszczęśliwił serca świętych przez kontemplację! Bóg obdarzył usta wiernych wspomnieniem, ozdabiając serca wtajemniczonych myślami. Bóg chronił tłumy sług przed przemocą, oddalając od nich pragnienie ascezy na rzecz normalnego życia. Bóg uwolnił ciała strachliwych od słabości, oczyszczając dusze pyszałków od ciemności błędów. Bóg przyjął szlachetne czyny jako podziękowanie, traktując zalety nieskalanych, wolnych ludzi jako najlepszą formę modlitwy.

§ 2 Głosił Mu chwałę ten, kto zobaczył Jego znaki mocy i siły, dostrzegając przykłady Jego jedności. Ten, kto to uczynił podąża Jego śladem, spożywając owoce Jego wiedzy z drzew uwielbienia i szlachetności w Jego krainie. I wreszcie ten, kto dzięki Jego łasce przebył rzekę, składa Mu podziękowanie.

§ 3 Wiara zamieszkała w tym, kto uwierzył w Jego Księgę i Jego słowa, w Jego proroków i nieskalanych, w Jego obietnicę nagrody i kary, zapłaty i potępienia. I wtedy wyznał, że nie ma boga jak tylko Bóg sam w sobie i że nikt nie jest mu równy. Jednocześnie wyznał, iż Muhammad¹ jest Jego sługą i Prorokiem, którego Bóg wysłał do rozpustników i bałwochwalców, by zniszczyć wszystko, oddzielając tych, którzy walczą w Jego szeregach od wielowierców, pokonując niepewność i licznych bożków na rzecz prawdy i dobra.

Niech Bóg błogosławi Muhammada, jego rodzinę i jego wszystkich towarzyszy!

¹ Chodzi tutaj o Proroka islamu – Muhammada.

Rozdział pierwszy

Wiedza o duszy

§ 4 Wiedz, że alchemia zewnętrzna nie tkwi w sercach ogółu, lecz mieści się w skarbcach władców. Alchemia szczęścia² znajduje się wyłącznie w skarbcu Boga Najwyższego. W niebie mieszczą się istoty aniołów, a na ziemi serca świętych, którzy są wtajemniczeni. Każdy, kto zapragnął tej alchemii spoza obecności proroczej³, pomylił do niej drogę. Jego starania będą niczym fałszywy dinar⁴. Będzie mu się wydawało, że jest bogaty, a tymczasem poniesie stratę w dniu Sądu Ostatecznego tak, jak powiedział Bóg Najwyższy: „Ty wcale nie dbałeś o to, więc zdjeliśmy z ciebie zasłonę i dzisiaj twoje spojrzenie jest przenikliwe”⁵.

§ 5 Miłosierdzie Boga sprawia, że wysyła do swoich sług sto lub sto dwadzieścia cztery tysiące proroków, którzy przekazują ludziom obraz szczęścia i tłumaczą im jak oczyścić serce tak, jakby hartowało się stal⁶, a także jak oczyścić serce z grzesznej natury, by doprowadzić je do stanu czystości w myśl tego, co mówi Bóg: „To On posłał do ludzi prostych Posłańca wywodzącego się spośród nich, który głosi im Jego znaki, oczyszcza ich i uczy ich Księgi i mądrości”⁷ lub wreszcie jak uwolnić serce od ułomnej natury i cech zwierzęcych, okrywając je cechami anielskimi niczym szatą i ozdobą.

§ 6 Celem tej alchemii jest, by wszystkie cechy, które były niedoskonałe zostały oddalone, a cechy anielskie stały się szatą. Tajemnica tej alchemii polega na tym, że powraca z tego świata do Boga zgodnie ze słowami: „Wspominaj imię twego Pana i poświęć Mu się całkowicie”⁸, a jej łaska trwa długo.

§ 7 Wiedz, że kluczem do poznania Boga Najwyższego jest wiedza o duszy zgodnie z tym, co powiedział Bóg: „Niebawem pokażemy im Nasze znaki

² Kimya as-sa‘ada – skłonność duszy do oddalenia niskich żądz, oczyszczenia się z nich i przyswojenie sobie zalet.

³ Al-Gazālī podkreśla, iż alchemia szczęścia jest ukryta w skarbcu Boga, dlatego też można ją osiągnąć wyłącznie za pośrednictwem Proroka, który wskazuje drogę. Stąd nawiązanie do obecności proroczej al-ḥaḍrat an-nubuwwa, która symbolizuje Proroka Muhammada.

⁴ Dinar bahrağ.

⁵ Por. Kor. L/22 – podaję tutaj cytaty z Koranu w tłumaczeniu J. Bielawskiego.

⁶ Autor stosuje wyrażenie „kur”, które określa piec do wypalania. Tu: Al-Gazālī ma na uwadze wysiłek, który należy włożyć w czynność wytapiania stali.

⁷ Por. Kor. LXII/2.

⁸ Por. Kor. LXXIII/8.

na horyzontach i w nich samych aż w końcu stanie się dla nich jasne, że to jest prawda⁹ oraz w myśl tego, co rzekł Prorok: „kto poznał siebie samego, ten poznał swego Pana”¹⁰. Nie ma rzeczy bliższej tobie od twojej duszy. Jeśli więc nie znasz siebie, nie możesz poznać twego Pana.

§ 8 Jeśli powiedziałeś: „znam siebie”, to znaczy, że znasz ciało zewnętrzne, a więc ręce, nogi, głowę i tułów, nie znając tego, co znajduje się w twoim wnętrzu, gdy np. rozgniewałeś się, dążąc do kłótni, gdy odczuwając pożądanie, zapragnąłeś zespolenia, jeśli czując głód, chciałeś jeść, a odczuwając pragnienie, myślałeś o picciu. Zwierzęta tak, jak ty odczuwają podobne potrzeby. Twoim obowiązkiem jest poznać siebie tak, byś zrozumiał kim jesteś, skąd przybyłeś do miejsca, w jakim się znajdujesz, dlaczego zostałeś stworzony na czym polega twój błogostan, a gdzie tkwi twoje nieszczęście.

§ 9 Skupiasz w sobie cechy. Są wśród nich cechy zwierzęce, cechy zwierząt drapieżnych i cechy anielskie. Duch¹¹ jest rzeczywistością twojej istoty¹², a wszystko poza nim jest tobie obce i nie posiada dla ciebie znaczenia. Twoim obowiązkiem jest uświadomić sobie ten stan i zrozumieć, iż każda spośród tych cech ma inne pożywienie i na czym innym polega jej szczęście. Szczęście zwierząt ogranicza się do jedzenia, picia, odpoczynku i spółkowania. Jeśli się do nich zaliczasz działaj tak, by zdobywać i znaleźć zadowolenie. Szczęście drapieżników polega na zadawaniu ciosów i zabijaniu. Szczęście wyniosłych polega na prowadzeniu batalii słownej, uprawianiu zła i przebiegłości. Jeśli do nich należysz postępuj tak, jak oni się zachowują. Szczęście aniołów polega na kontemplowaniu piękna obecności Boga¹³, a droga do nich nie wiedzie przez gniew i żądzę. Jeśli więc jesteś istotą anielską, staraj się poznać twoje pochodzenie, byś mógł odnaleźć drogę do obecności boskiej i kontemplować majestat oraz piękno, jak również oczyścić swoją duszę z pętów żądz i gniewu.

§ 10 Wiedz, iż te cechy bez względu na to do jakiej rzeczy byś ich nie przypisał, znajdują się w tobie. Bóg Najwyższy nie stworzył ich bowiem po to, by były dla siebie kajdanami, lecz sprawił, że zostały do ciebie przypisane tak, byś mógł podporządkować je podróży, jaką masz odbyć, czyniąc niektóre z nich twoim statkiem, a pozostałe twoją bronią, by móc w końcu osiągnąć szczęście.

⁹ Por. Kor. XLI/53.

¹⁰ Słowa tradycji.

¹¹ Rūḥ.

¹² Ġawhar.

¹³ Al-Ḥaḍrat al-ilahiyya.

§ 11 Jeśli osiągnęś już swój cel, strzeż go dzielnie i powróć do miejsca szczęścia. Jest to bowiem miejsce pobytu wybranych, którzy osiągnęli obecność boską podczas, gdy miejscem odpoczynku dla ogółu są stopnie raju. Musisz poznać te pojęcia, by móc w przybliżeniu określić twoje miejsce. Ten bowiem, kto nie poznał tych idei, należy do grona nieszczęśliwych, a prawda pozostaje dla niego zakryta.

§ 12 Jeśli chcesz poznać samego siebie wiedz, że składasz się z dwóch rzeczy. Pierwszą z nich jest serce, a druga jest zwana duszą lub duchem. Dusza jest sercem, które określa się także mianem oka wewnętrznego¹⁴. Twoja istota jest ukryta, ponieważ ciało jest pierwsze i ostatnie zarazem, a dusza jest druga i pierwsza jednocześnie i jest zwana sercem. Jednakże nie chodzi tutaj o serce jako o część ciała znajdującą się w piersiach po lewej stronie, ponieważ występuje ono także u zwierząt i zmarłych. Każda rzecz, którą postrzegamy za pomocą oka zewnętrznego pochodzi z tego świata, zwanego światem widzialnym¹⁵. Istota serca natomiast ma swoje źródło nie tutaj, lecz w świecie niewidzialnym¹⁶, który jest temu pierwszemu obcy. Serce jako część ciała pozostaje jednym z jego elementów, a wszystkie jego członki są jego wojownikami podczas, gdy ono pełni funkcję władcy. Poznanie Boga i kontemplowanie piękna obecności Jego atrybutów, oddanie się Jemu i rozmowa z Nim; wiążą się z nagrodą i karą. Szczęście i nieszczęście łączą się dla Niego, a duch zwierzęcy za Nim i z Nim postępuje. Poznanie rzeczywistości ducha oraz jego cech jest kluczem do poznania Boga Najwyższego. Musisz zatem podjąć starania, by go poznać, ponieważ on jest istotą szczególną, należącą do rodzaju istot anielskich. Źródłem jego pochodzenia jest obecność boska, z tego miejsca przybył i do tego miejsca powróci.

§ 13 Jeśli zaś chodzi o twoje pytanie dotyczące istoty serca, to nie pojawiało się ono częściej ani w tradycji¹⁷ ani w Koranie zgodnie ze słowami: „I zapytują ciebie o Ducha, powiedz: Duch pochodzi od rozkazu mojego Pana...”¹⁸, ponieważ duch jest częścią mocy boskiej i pochodzi ze świata rozkazu. Bóg wielki i potężny powiedział: „Czyż nie do Niego należy stworzenie i rozkaz...”¹⁹. Człowiek natomiast wywodzi się z jednej strony ze świata rozkazu. I każda rzecz, do której odnoszą się: odległość, wymiar lub jakość pochodzi ze świata stworzeń. Tymczasem serce nie posiada ani powierzchni ani wymiarów i dlatego nie podlega podziałowi. Gdyby jednak

¹⁴ ‘Ayn al-bāṭin.

¹⁵ ‘Ālam-as-sahada.

¹⁶ ‘Ālam al-ḡayb.

¹⁷ Nawiązanie do tekstów hagiograficznych.

¹⁸ Por. Kor. XVII/85.

¹⁹ Por. Kor. VII/54.

podlegało podziałowi, należąc do świata stworzeń, to byłoby z punktu widzenia niewiedzy bez wiedzy, a z punktu widzenia wiedzy obdarzone wiedzą. Każda rzecz, w której zawierają się wiedza i niewiedza zarazem, jest niemożliwa. A używając innych słów: serce pochodzi ze świata rozkazu, ponieważ świat rozkazu to wyrażanie się o rzeczy, której nie można ująć w kategoriach odległości lub miary. Niektórzy uznali, że duch jest wieczny i pomylili się, ponieważ cel nie występuje sam w sobie, lecz jest konsekwencją pewnej rzeczy. Duch zaś jest początkiem rodzaju ludzkiego, a forma człowieka kształtuje się powoli, jakże zatem mogłaby być celem? Ogół ludzi stwierdził, że jest to ciało i pomylił się, ponieważ ciało podlega podziałowi. Tymczasem duch, którego nazwaliśmy sercem i który jest miejscem wiedzy o Bogu Najwyższym nie jest ciałem ani celem, lecz należy do rodzaju anielskiego.

§ 14 Wiedza o duchu jest bardzo trudna, ponieważ w religii nie istnieje droga do jego poznania. Religia nie musi go poznawać. Religia jest bowiem wysiłkiem i poznaniem „sztandaru stada” zgodnie ze słowami Boga Najwyższego: „A tych, którzy walczyli w naszej sprawie My z pewnością poprowadzimy na Nasze drogi...”²⁰. Jeśli ktoś nie walczył dla Boga, to wysiłek nie wystarczy mu, by rozmawiać z Nim na temat istoty ducha. Pierwszą zasadą wysiłku jest poznać wojowników serca, ponieważ bez wiedzy o nich człowiek nie może dopełnić świętej wojny.

§ 15 Zrozum, iż dusza jest statkiem serca, a serce posiada swoich wojowników zgodnie ze słowami Boga: „Nikt nie zna wojsk swego Pana jak tylko On”²¹. Serce zostało stworzone do pracy w tamtym świecie w poszukiwaniu szczęścia. Jego szczęście polega na poznaniu Pana, który jest wielki i potężny. Poznaje zaś Pana ten, kogo stworzył Bóg i kto należy do ogółu Jego stworzeń. Serce poznaje cuda świata wyłącznie za pomocą zmysłów. Zmysły są z serca, a forma jest jego statkiem. Wiedza zaś to jego „połów” i „sieci”. Forma istnieje wyłącznie dzięki jedzeniu i picciu, ciepłu i wilgotności. Forma jest jednak krucha ze względu na niebezpieczeństwo głodu i pragnienia we wnętrzu, jak również niebezpieczeństwo wody i ognia na zewnątrz. Forma zastępuje zatem wiele członków.

§ 16 Twoim zadaniem jest poznać dwie armie. Armia zewnętrzna to żądza i gniew. Jej siedzibą są ręce, nogi, oczy, uszy i wszystkie członki. Armia wewnętrzna natomiast znajduje się w mózgu. Składają się na nią: moce wyobrażania sobie, myślenia, zapamiętywania, przypominania sobie i tworzenia sądów. Każda z tych mocy wykonuje konkretną pracę. Gdyby jedna z nich

²⁰ Por. Kor. XXIX/69.

²¹ Por. Kor. LXXIV/31.

osłabła, to osłabieniu uległaby również pozycja człowieka w obu światach. Te dwie armie znajdują się w sercu, które jest ich księciem. Gdyby rozkazało językowi, aby sobie przypominał, wówczas sobie przypomni, gdyby rozkazało ręce, by się wyciągnęła, to się wyciągnie, gdyby wreszcie rozkazało nodze, by się poruszyła, wówczas się poruszy. Podobnie zachowa się pięć zmysłów, które przypomną sobie jak pomniejszyć pożywienie w przyszłym świecie, jak przygotować polowanie, jak handlować i jak zbierać ziarna szczęścia. Wszystkie one są pokorne wobec serca tak, jak aniołowie zachowują pokorę względem Boga Najwyższego i nie ma pomiędzy nimi różnicy.

Rozdział drugi

Wiedza o sercu i jego wojownicy

§ 17 Wiedz, iż znane przysłowie mówi: „dusza jest jak miasto, dwoje rąk i para nóg, a ogół członków to jej posiadłości”. Moc pożądcza²² jest zarządcą duszy, moc gniewu²³ jej nienawiścią, serce jest jej władcą, a rozum wezyrem. Władca kieruje tymi siłami, by panować nad sytuacją w królestwie. Zarządca, który daje się zwieść żądzy władzy, przyczynia się do rozpadu państwa, a jego nienawiść i gniew są jak zabójcze i niszczycielskie ciosy. Gdyby władca pozostawił tym siłom całkowitą swobodę, miasto uległoby zniszczeniu. Władca musi zatem udzielać rad wezyrowi i podporządkować jego władzy zarządcę. Jeśli tak właśnie postąpi, miasto zacznie rozkwitać i osiedlą się w nim ludzie. Podobnie ma się rzecz z sercem. Serce udziela rad rozumowi, panując nad żądzą i gniewem aż do chwili, gdy nie pojawią się stany duszy, a ta przez wiedzę o obecności boskiej nie dojdzie do ustalenia przyczyny szczęścia. Gdyby jednak rozum został podporządkowany gniewowi i żądzy, dusza by się zatraciła, a serce w życiu przyszłym byłoby skazane na cierpienie.

§ 18 Wiedz, iż żądza i gniew są wojownikami na usługach duszy, odpowiedzialnymi za jedzenie, picie i spółkowanie, by zaspokoić pięć zmysłów. Dusza natomiast jest sługą pięciu zmysłów, siecią rozumu, sprawującą funkcję baczego obserwatora, dzięki któremu dusza postrzega dzieła Twórcy powiększające Jego moc. Zmysły są również sługami rozumu, a on sam jest sercem, pochodnią i świecą, dzięki którym rozum postrzega obecność boską niczym raj będący miejscem błogostanu w jego niższej części. Rozum z kolei to sługa serca, a serce zostało stworzone, by oglądać piękno obecności boskiej. Ten,

²² Quwwa šāhwāniyya.

²³ Quwwa gadabiyya.

kto podejmuje wysiłek w tym względzie, jest niewolnikiem Prawdy z grona najmłodszych sług Obecności zgodnie ze słowami „I stworzyłem dżinny i ludzi tylko po to, żeby Mnie czcili”²⁴, co oznacza: „to Ja stworzyłem serce i dałem mu władzę oraz wojowników, czyniąc z duszy jego statek, którym płynie ze świata doczesnego w kierunku „najwyższych szczytów”.

§ 19 Jeśli Bóg zapragnie wprowadzić ten błogostan, zasiądzie niczym sułtan w samym środku swojego królestwa, czyniąc obecność boską swoją „qibłą”²⁵ i celem, a świat przyszedł swoją siedzibą i ojczyzną. Dusza stanie się Jego statkiem, świat Jego miejscem pobytu, a ręce i nogi Jego sługami. Rozum będzie wezyrem, żądza wyrobnikiem, gniew nienawiścią, a zmysły Jego donosicielami. Każdy ze stanów będzie należeć do ogółu stanów we wszechświecie.

§ 20 Moc wyobraźni w przedniej części mózgu niczym zarządca będzie gromadzić informacje swoich obserwatorów. Moc zapamiętywania w środkowej części mózgu tak, jak właściciel skórzanej torby zabierze listy z rąk rządzącego, by przechować je dla potrzeb rozumu. Gdybyś przekazał te wiadomości wezyrowi ten pojąłby sprawy królestwa jak należy. Gdyby jednak zawładnął tobą jeden z tych stanów np. żądza lub gniew, musisz walczyć i nie myśleć o ich przewyciężeniu, ponieważ królestwo może powstać wyłącznie dzięki ich udziałowi. Jeśli tak uczynisz, będziesz szczęśliwy, a ja będę ci dłużny najlepszą część w tym momencie, chyba że byłbym zatroskany, wtedy dosięgnie cię kara.

§ 21 Dopelnienie się szczęścia wiąże się z trzema rzeczami: mocą gniewu, mocą żądz i siłą wiedzy. Jego poziom musi być umiarkowany, ponieważ jeśli wzrasta moc żądz, zmniejsza się wartość szczęścia, a ono samo maleje. Jeśli zaś wzrasta siła gniewu, wtedy jawi się głupota i w konsekwencji szczęście jest także niemożliwe. Gdyby jednak obie siły były umiarkowane i sprawiedliwie podzielone, wtedy postępowałyby prostą drogą. Gdyby natomiast wzrósł gniew, wówczas pociągnąłby za sobą ciosy i śmierć. Jeśli by z kolei go zabrakło, wówczas pojawiłaby się zazdrość i gniew zarówno w świecie jak i w religii. Gdyby natomiast była to siła umiarkowana, to wywołałaby cierpliwość, odwagę i mądrość. Podobnie ma się rzecz z żądzą. Gdyby ta wzrastała, pojawiłyby się rozwiązłość i niemoralność. Gdyby z kolei jej zabrakło, wtedy zapanowałaby niemoc i ospałość. W przypadku zachowania umiaru tymczasem zapanowałaby powściągliwość, zadowolenie i im podobne stany.

²⁴ Por. Kor. I/1/56.

²⁵ Kierunek wskazujący położenie świętego sanktuarium w Mekce, inaczej kierunek modlitwy.

§ 22 Wiedz, że serce wraz z jego wojownikami posiada stany i cechy. Niektóre spośród nich są zwane złymi zwyczajami, inne zaś są obdarzone dobrą naturą. Dzięki dobrym cechom, serce osiąga stopień szczęścia, natomiast złe cechy prowadzą do jego upadku, a w konsekwencji do kary. Cechy te obejmują cztery grupy: cechy złośliwe²⁶, cechy zwierzęce²⁷, cechy zwierząt drapieżnych²⁸ i cechy anielskie²⁹. Złe czynności takie jak: jedzenie, picie, odpoczynek i spółkowanie to cechy zwierzęce. Podobnie akty gniewu takie, jak: zadawanie ciosów, zabijanie i kłótnie są cechami zwierząt drapieżnych. Czynności duszy takie, jak: oszustwo, przebiegłość, zwodzenie i inne spośród nich są cechami złośliwymi. Jeśli chodzi o akty rozumu: miłosierdzie, wiedzę i dobro, to są one cechami anielskimi.

§ 23 Wiedz, że w ciele człowieka znajdują się cztery rzeczy: pies, świnia, szatan i anioł. Pies jest shańbiony w swoich cechach, lecz nie w swojej formie zewnętrznej. Podobnie ma się rzecz z szatanem i aniołami; ich hańba i chwała tkwią w ich cechach, przy czym nie chodzi tutaj o ich formę zewnętrzną. Świnia natomiast jest shańbiona ze względu na swoje cechy, a nie postać zewnętrzną.

§ 24 Rozkazano człowiekowi, by odkrył ciemności niewiedzy w świetle rozumu w obawie przed karą zgodnie z tym, co powiedział Prorok: „Nic od nikogo chyba, że dla mnie szatan i dla niego szatan i chyba, że Bóg dopomógłby mi przewyciężyć mojego szatana”³⁰. Żądza i gniew muszą być także podporządkowane rozumowi, nie mogąc czynić niczego bez jego rozkazu. Jeśli rozum przyjmie takie zasady, osiągnie stan doskonałości cech, które są cechami anielskimi i początkiem szczęścia. Gdyby natomiast postąpił odwrotnie, wówczas wykorzystałby żądzę i gniew, przyjmując złe cechy będące cechami szatana i początkiem kary. W czasie snu człowiekowi będzie się wydawało, że jest zagubiony w stanie pomiędzy psem i świnią. Ten przykład przypomina los pewnego muzułmanina, który więził innych muzułmanów u innowierców. W jakiej natomiast ty znajdziesz się sytuacji w dniu Sądu Ostatecznego, jeśli uwięzisz anioła będącego rozumem, podporządkowując go żądzy i gniewowi, które z kolei są psem i świnią?

§ 25 Wiedz, iż człowiek ma dzisiaj postać Adama, a jutro zostaną mu objawione znaczenia, stając się obrazami w znaczeniu znaczeń. Ten zaś, kogo opanował gniew, będzie występował pod postacią psa. Ten, kogo zdominowała

²⁶ Ahlāq aš-šayātīn.

²⁷ Ahlāq al-bahā'im.

²⁸ Ahlāq as-saba'a.

²⁹ Ahlāq al-malā'ika.

³⁰ Słowa tradycji, Muslim, Ṣaḥiḥ, Kitāb ṣifāt al-munafiqin, hadis nr 70.

żądza przyjemności pojawi się pod postacią świni, ponieważ forma odpowiada znaczeniu. W czasie snu człowiek dostrzega to, co dzieje się w jego wnętrzu. I jeśli dowie się, iż tkwią w nim cztery rzeczy, musi kontrolować ich ruchy, ich miejsce zamieszkania i zrozumieć do jakiej spośród tych rzeczy może się zaliczyć, ponieważ te moce zdobywa w sercu i one trwają w nim aż do dnia Sądu Ostatecznego. Gdyby pozostało w nim coś z ogółu tych dobrych cech, to będzie początek szczęścia, jeśli natomiast pozostałoby coś innego, będzie to początek utrapienia. Tymczasem człowiek nie łączy i nie odróżnia ruchu od odpoczynku, a jego serce jest jak szkło, przy czym jego złe cechy są jak dym i ciemność. Gdyby to właśnie przydarzyło się człowiekowi, wówczas zostanie zaćmiona jego droga do szczęścia. Jeśli cechy dobra takie, jak światło i płomień opanują serce, to oczyszczą je z ciemności tak, jak powiedział Prorok: „Jeśli postępować źle, to lepiej wybrać dobre postępowanie”³¹, a serce albo się uwalnia albo jest zaćmione, uwalniając się tylko poprzez tego, kto przychodzi od Boga z czystym sercem. Wiedz, że żądza i gniew, które znajdują się w zwierzętach, występują także u człowieka, lecz Bóg dodał jeszcze inną dodatkową rzecz jak honor i doskonałość, co pozwala człowiekowi poznać Boga Najwyższego. Te wszystkie cuda stworzył Bóg i dzięki nim dusza wyzwala się spod władzy żądz i gniewu, zdobywając cechy anielskie. Dlatego właśnie zdominują go cechy zwierzęce i cechy zwierząt drapieżnych, które pozostają zamaskowane zgodnie ze słowami Boga: „On poddał wam to, co jest w niebiosach i co jest na ziemi”³².

Rozdział trzeci

Cuda serca

§ 26 Wiedz, iż serce posiada dwoje drzwi, jedne prowadzą do wiedzy o snach³³, a drugie do świata jawy³⁴ i są to drzwi na zewnątrz. Jeśli człowiek śpi, zamykają się przed nim drzwi zmysłów, otwierają się drzwi wewnętrzne i niewidoczne tajemnice ze świata *malakut*³⁵ i „Strzeżonej tablicy”³⁶ stają się jasne niczym światło, które być może ujawni to, co wyrażają sny. To, co pochodziło z zewnątrz jest, w ich przekonaniu, jawą i uznają, że jawa jest

³¹ Por. A. Hanbal, *musnad*, cz. 6, s. 115. Prorok Muhammad przyznał, iż szatan tkwi w każdym człowieku, w nim również, lecz Bóg go od niego uwolnił. Por. także at-Tirmidi, *Kitāb al-birr wa as-silla*, bab 55.

³² Por. Kor. XLV/13.

³³ *‘Ilm al-ahlam*.

³⁴ *Ilm al-yaqza*.

³⁵ Świat boski.

³⁶ *Lawḥ maḥfūz*.

pierwsza w poznaniu, chociaż w stanie jawy człowiek nie postrzega tajemnic ze świata niewidzialnego, a to, co pochłania w stanie pomiędzy snem i jawą jest pierwsze w poznaniu od tego, co postrzega za pomocą zmysłów.

§ 27 Dowodem na potwierdzenie tych słów, jest to, iż serce jest niczym zwierciadło lub „Strzeżona tablica”. W zwierciadle bowiem odbija się każda istniejąca rzecz. Gdybyś przeciwstawił sobie te dwa zwierciadła, to obraz jednego odbiłby się w drugim. Podobnie zresztą obrazy ze „Strzeżonej tablicy” odbijają się w sercu, jeśli to jest wolne od namiętności. Gdyby zaś namiętności zawładnęły sercem, to świat *malakut* byłby dla niego zakryty. Jeśli natomiast serce w czasie snu byłoby wolne od kajdan zmysłów, wówczas ujawniłyby się istoty ze świata *malakut*, a w nim niektóre formy umieszczone na „Strzeżonej tablicy”. Jeśli zostałyby zamknięte drzwi zmysłów, ujawniłyby się wyobrażenia, dlatego właśnie ten, kto postrzega wyobrażnię, pozostaje pod zasłoną szaty w przeciwieństwie do Boga, który jest jawny. Gdyby jakieś serce umarło wraz ze śmiercią swojego właściciela, to nie pozostałaby w nim ani wyobrażenia ani zmysły. I w tej sytuacji postrzegałby bez wyobraźni i polotu. W tym stanie powiedziano by do niego: „więc zdjęliśmy z ciebie zasłonę i dzisiaj twoje spojrzenie jest przenikliwe”³⁷.

§ 28 Wiedz, że myśli i informacje przedostają się do serca wyłącznie za przyczyną Boga. Są one następnie przekazywane przez zmysły, lecz przenikają do serca nie wiadomo skąd, ponieważ serce pochodzi ze świata *malakut* podczas, gdy zmysły zostały stworzone w tym świecie³⁸, który jeśli nie uwolnił się od zmysłów, pozostaje zasłonięty przed *malakut*.

§ 29 Nie sądź, że ta moc rozwija się wyłącznie w czasie snu i jawy. Działa ona także na jawie u tego, kto podjął wysiłek i ćwiczył, uwalniając się od siły żądz i gniewu, jak również od złych cech i złośliwych czynów. Usiądzie więc w pustym miejscu, wyzwalając się od mocy zmysłów i otworzy swoje oko wewnętrzne, słuchając jego głosu. Następnie umieści serce w odpowiednim miejscu świata *malakut*, wołając w sercu: „Boże, Boże, Boże!” jakby bez słów, choć one pozostaną w nim, nie pochodząc ani z jego duszy ani z tego świata. Człowiek ten znajdzie się w stanie, w którym nie widzi niczego poza Bogiem. Tak oto rozwija się ta moc i człowiek dostrzega na jawie to samo, co we śnie. W tym stanie ujawnią mu się duchy aniołów i proroków oraz piękne, dobre, wielkie formy. Świat *malakut* otworzy przed nim niebiosa i ziemię, pozwalając mu zobaczyć to, czego nie można opisać ani wyjaśnić zgodnie z tym, co powiedział Prorok: „roztoczyłeś dla mnie ziemię i zobaczyłem

³⁷ Por. Kor. L/22.

³⁸ Słowa tradycji, Muslim, Fitn, hadis 19.

jej wschód i zachód”³⁹ Bóg wielki i potężny powiedział natomiast: „i tak My pokazaliśmy Abrahamowi królestwo niebios i ziemi”⁴⁰, ponieważ wszelka wiedza proroków pochodzi z tej drogi, a nie z drogi zmysłów w myśl słów: „wspominaj imię twego Pana i poświęć mu się całkowicie”⁴¹. Znaczenie tych słów jest następujące: „wyzwolenie się od wszystkich rzeczy i oczyszczenie serca ze wszystkich rzeczy wraz z prośbą do Boga o wszystko”. Taka jest droga *sufich*⁴² w tym czasie. Jeśli zaś chodzi o drogę nauczania, to jest to droga uczonych i wysoki stopień jako skrót drogi proroków. Podobnie ma się rzecz z wiedzą świętych, która tkwi w ich sercach bez pośrednictwa obecności Boga zgodnie ze słowami: „i znaleźliśmy pewnego sługę z Moich sług, któremu użyczyliśmy Naszego miłosierdzia i którego nauczyliśmy wiedzy pochodzącej od Nas”⁴³. Jest to droga, którą podejmuje się wyłącznie poprzez doświadczenie i jeśli nie spełni się poprzez intuicję, nie dopełni się także przez nauczanie. Doświadczenie musi być wiarygodne, by nie przeszkodzić szczęściu. Ta wiarygodność jest jednym z cudów serca. Ten, kto nie postrzega, nie może potwierdzać zgodnie ze słowami: „za kłamstwo uznali to, czego nie objęli swoją wiedzą i czego wyjaśnienie jeszcze do nich nie doszło”⁴⁴ oraz słowa: „i ponieważ oni nie są przez nie prowadzeni drogą prostą, to z pewnością będą mówili: to jest stare oszustwo”⁴⁵. Nie sądz, że jest to cecha typowa dla proroków i świętych, ponieważ istota człowieka w źródle formy jest tematem do tego jak żelazo, z którego powstaje zwierciadło, w którym następnie można odnaleźć obraz świata chyba, że chodzi o usunięcie rdzy i nadanie mu połysku, a w przypadku uszkodzenia wypolerowanie powierzchni czy wręcz stopienie metalu, jeśli zajdzie potrzeba.

§ 30 Taka sama jest sytuacja serca zwłaszcza, jeśli opanowały go namiętności i zło. W tym stanie bowiem nic nie osiąga tego poziomu. Jeśli człowiek nie osiągnął tego stopnia, to mówi tak, jak powiedział Prorok: „każdy nowo narodzony rodzi się z naturą islamu”⁴⁶, a Bóg Najwyższy powiedział: „i tak zaświadczy my, abyście nie powiedzieli”⁴⁷ tak, jak powiedzieli ludzie szukając potwierdzenia boskiego zwierzchnictwa: „zgodnie z naturą, jaką Bóg obdarzył ludzi przy stworzeniu”⁴⁸. Zarówno prorocy jak i święci są ludźmi. Bóg

³⁹ Por. Kor. VI/75.

⁴⁰ Por. Kor. LXXIII/8.

⁴¹ Por. Kor. XVIII/65.

⁴² Mistyk-sufi/l.m. sufiyya.

⁴³ Por. Kor. X/39.

⁴⁴ Por. Kor. X/39.

⁴⁵ Por. Kor. XLVI/11.

⁴⁶ Słowa tradycji.

⁴⁷ Por. Kor. VII/72.

⁴⁸ Por. Kor. XXX/30.

powiedział: „powiedz, ja jestem tylko śmiertelnikiem tak, jak wy”⁴⁹. Każdy, kto zasiał plony, zbiera owoce, każdy, kto maszeruje dociera do celu. Ten, kto żąda, znajduje, a żądanie spełnia się wyłącznie poprzez wysilek. Starzec zapragnął osiągnąć stan wtajemniczenia, idąc tą drogą. Jeśli te dwie rzeczy spełnią się dla kogoś, Bóg zapragnie dla niego miłości i szczęścia na wieczność aż do momentu, gdy osiągnie ten stopień.

O tym, że rozkosz i szczęście człowieka polegają na poznaniu Boga

§ 31 Wiedz, że szczęście każdego bytu i jego błogostan jak również zadowolenie są uzależnione od jego natury, a ta jest taka, jaką ją stworzono. Przyjemność oka polega na podziwianiu piękna. Przyjemność ucha objawia się w słuchaniu miłych dźwięków. Podobnie ma się rzecz z pozostałymi członkami ciała. Przyjemność serca jest szczególna i wiąże się z poznaniem Boga Najwyższego, ponieważ On stworzył je dla wiedzy. I za każdym razem, gdy człowiek nie znając Go uprzednio, będzie miał okazję go poznać, odczuje radość. Tę sytuację można by przyrównać do gry w szachy. Gdyby człowiek nauczył się nimi grać, wówczas za każdym razem zajęcie to sprawiałoby mu przyjemność. Gdyby natomiast został ich pozbawiony, nie zapomni o nich i będzie ich niecierpliwie pragnął.

§ 32 Podobnie ma się rzecz z wiedzą o Bogu. Jeśli człowiek pozna Boga, będzie się radować, niecierpliwie dążąc do kontemplacji, ponieważ przyjemność serca polega na poznaniu. Im większa będzie wiedza, tym większa okaże się przyjemność. Gdyby człowiek poznał ministra, ucieszy się, a gdyby poznał króla, jego radość będzie jeszcze większa. Nie ma bytu szlachetniejszego aniżeli Bóg Najwyższy, ponieważ szlachetność każdego bytu jest z nim związana i od niego pochodzi. Wszystkie cuda świata są śladami jego działalności. Nie ma wiedzy droższej od Jego wiedzy i nie ma rozkoszy większej aniżeli rozkosz jego wiedzy. Nie ma piękniejszego widoku aniżeli widok jego obecności. Wszystkie rozkosze namiętności tego świata są związane z duszą, która obumiera wraz ze śmiercią. Rozkosz poznania Boga jest związana z sercem i nie znika wraz ze śmiercią, ponieważ serce nie umiera w wyniku śmierci, lecz jego rozkosz staje się większa i jego płomień jaśniejszy, wydostając się z ciemności do światła.

§ 33 Wiedz, że dusza człowieka stanowi streszczony zapis świata. I w niej odbijają się wszystkie formy tego świata, ponieważ kości są jak góry, a mięśnie jak ziemia, włosy jak rośliny, głowa jak niebo, a zmysły jak gwiazdy. We

⁴⁹ Por. Kor. XLI/6.

wnętrzu człowieka tkwi twórca świata, ponieważ siła, jaka mieści się w żołądku jest niczym kucharz, ta zaś znajdująca się w wątrobie jest jak piekarz, ta w jelitach jak malarz, a ta, która wybiela mleko i czerwieni krew jest jak farbiarz, przy czym wyjaśnienie tych osobliwości trwałoby zbyt długo. Naszym celem jest, byś zrozumiał jak wiele jest w twoim wnętrzu czynników, które działają na twoją korzyść i mimo, że ty ją zaniedbujesz te ciągle trwają. Ty zaś ich nie znasz i nie dziękujesz im w odpowiedni sposób.

O budowie ciała i użyteczności członków,
o których jest mowa w wyjaśnieniu

§ 34 Wiedza ta jest potężna, lecz stworzenia ją zaniedbują. Podobnie ma się rzecz z medycyną. Każdy, kto chce spojrzeć w swoją duszę i cuda stworzone przez Boga Najwyższego, musi rozpoznać trzy rzeczy spośród cech boskich: – musi zrozumieć, iż twórca jest osobą zdolną do doskonałości i jest nim Bóg. Nie chodzi tu jednak o działanie w świecie poprzez stwarzanie człowieka z wody i jego przedstawienie za pomocą cudownego obrazu tak, jak to powiedział Bóg Najwyższy: „zaprawdę stworzyliśmy człowieka z kropli spermy, mieszaniny, aby go doświadczyć”⁵⁰. Jego powrót po śmierci jest dla niego łatwy, ponieważ powrót jest łatwiejszy od początku.

– musi zdobyć wiedzę o Bogu Najwyższym, obejmującą wszystkie rzeczy jako, że te cuda są możliwe wyłącznie dzięki doskonałości wiedzy.

– musi zrozumieć, że jego łaska i miłosierdzie są związane ze wszystkimi rzeczami i nie mają końca zwłaszcza, jeśli weźmie pod uwagę rośliny, zwierzęta i minerały w najdoskonalszej formie oraz w najlepszych kolorach.

O formie człowieka, która jest kluczem do poznania
cech boskich i jest to szlachetna wiedza

§ 35 Ta wiedza dotyczy cudownej siły boskiego działania i wiedzy o Bogu Najwyższym oraz Jego mocy. Bóg skupia w sobie wiedzę serca, która jest wiedzą szlachetną. On jest wiedzą stworzeń boskich, ponieważ dusza jest jak wierzchowiec, a rozum jak jeździec, przy czym ich liczbę mnogą stanowią jeźdźcy. Ten, kto nie poznał swojej duszy i domaga się wiedzy od innego, jest jak biedny człowiek, który znalazłszy się bez pożywienia, bezskutecznie pragnie stanąć na czele biednych miasta, choć jest to niemożliwe.

§ 36 Poznałeś zatem tę siłę, honor i doskonałość po uprzednim zapoznaniu się z istotą serca, którą cię Bóg obdarzył i którą następnie przed tobą ukrył.

⁵⁰ Por. Kor. LXXVI/2.

Jeśli zaś jej nie żądałeś i zaniedbałeś ją, spotka cię wielka strata w dniu Sądu Ostatecznego. Skoncentruj się zatem na twoim żądaniu i porzuć wszystkie zajęcia tego świata. Honor nie jawi się w tym świecie w całej krasie, dopiero w życiu przyszłym nadejdzie jako radość bez smutku i trwanie bez unicestwienia, moc bez słabości i wiedza bez niewiedzy. Jeśli chodzi o honor w chwili obecnej, to jest on bardzo słaby i niedoskonały. Ten zaś, kto pojawi się jutro, wyzwoli cię od mocy zwierzęcej, unosząc do poziomu aniołów. Gdybyś zaś powrócił do namiętności tego świata, w Dniu zmartwychwstania znajdziesz się we władaniu siły zwierzęcej. W tym dniu człowiek będzie cierpiał, niech Bóg go przed tym broni i niech sprawuje nad nami opiekę. On jest błogosławieństwem Pana i błogosławieństwem zwycięzcy. Chwała Bogu, Panu dwóch światów, niech Bóg błogosławi naszego pana Muhammada, jego rodzinę i wszystkich towarzyszy!

Przekład Joanna Wronecka